

Pataji levelek

Viszonyunk a szomszéd országok magyar nemzetiségeihez.

Adalékok „balítéleteink” forrásaihoz*

„Valódi színében kell minden tárgyat látni s oszlani az előítéleteknek: oly bajos feladása ez az élet filozófiájának, melynek megfejtésére alig elég egy egész életkor törekedése.”

(Wesselényi Miklós: *Balítéletekről*, 1830)

Természetesen e vázlatos fejtegetések és kérdésfeltevések korántsem azzal az igénnyel születtek, hogy minden oldalról „körüljárják” a tárgyat. A mottó sem mintaként vagy példaként szerepel, csupán a módszeres analízis szükségességére figyelmeztet, arra, hogy véleményem szerint a nemzetiségi magyarsághoz fűződő viszonyunk vizsgálatában mindenekelőtt fogalmak tisztázására, illúziók bírálatára, ködképek oszlatására van szükség. Az említett illúziók, mítoszok és ellenmítoszok egész nemzeti közvéleményünk tisztánlátását zavarják, természetesen más és más módon vannak jelen társadalmunk egyes rétegeinek és csoportjainak a gondolkodásában. Más és más félreértéseket jelentenek tehát, mondjuk például az iskoláskorú fiatalok ismerethiányából fakadó tévképzetek, a nemzeti konzervativizmus ködképei, a nemzeti közömbösség megnyilvánulásai, a konjunktúrára figyelők taktikai lépései. Mindezeket a nézeteket nem vehetem sorra rendszeresen, csak néhány olyan általam fontosnak ítélt mozzanatra szeretnék utalni, amelyek napjainkban torzító módon befolyásolhatják gondolkodásunkat, a többes számon itt elsősorban a magyar értelmiséget, közelebbről nemzedékünket értve.

A hatvanas évek óta ugyanis alapvető változás következett be Magyarországon „nemzetiségi” (kint és bent) politikájában. Napjainkban már természetesnek tűnik föl, hogy irodalmi folyóirataink rendszeresen foglalkoznak a szomszédos nemzetiségi magyarság irodalmával, hogy hovatovább tömegkommunikációs

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Legutóbbi kötete: *A 20. század lengyel irodalmából*. Írók, művek, magyar kapcsolatok (Budapest, 2023, Nap Kiadó).

* Lassan fél évszázada lesz, hogy ezt a gondolatsort papírra vetettem. Akkoriban baráti körben ismerttettem, olvastam föl. Úgy érzem, üzenetének a megváltozott viszonyok között is maradt időszerűsége.

eszközeink programjában sem ritka ez a téma, hogy bizonyos fiatal értelmiségi körökben divat lett Erdélybe utazni stb. Ismerjük ennek a változásnak a jelenségeit, folyamatát. Tudjuk, hogy a legfelsőbb politikai szinttől kezdve lépések történtek a „nemzetiségi politika” elveinek és gyakorlatának átértékelésére. Egyre kevesebben panaszolhatják szomszéd országbeli magyarok, hogy magyar anyanyelvük csodálkozás tárgya a maradék hazában. Mégis nem szabad elfeledkeznünk e folyamat felemás mivoltáról. „Bent” például állásfoglalás született a hazai nemzetiségi politika irányelveiről, de nincs nemzetiségi törvényünk, nemzetiségi politikánk számos vonása kirakatjellegű, a folklóröntudat ápolására szorítkozik (vö. Kósa L. cikke = *Forrás* 1976/1). Néhány értelmiségi (főleg Budapesten és vidéki városainkban) csoporttól eltekintve azonban ma is rendkívül kevesen tudnak a határainkon kívüli magyarság életéről, kultúrájáról, körülményeiről. Fiatal generációk sora nőtt föl alapvető tájékozatlansággal (vö. Für Lajos, Pásztor Emil és mások írásai), az iskolai tankönyvekben minimálisak a kérdéskörről az információk. Sajátos információforrást jelentenek a rokoni kapcsolatok, kivételektől eltekintve azonban sajnos nem objektív tények (vagy legalábbis csak külsődlegesek) ismeretét. Így a széles közvélemény gondolkodásában „szakállas” vélekedések élnek és burjánzanak. Az érdeklődőknek szinte alig nyílik lehetőségük módszeresen és behatóbban megismerkedniük a valóságos helyzettel, előítéletek és félreértések zavarják a tájékozódást. Hogy az utóbbi hat-hét év pozitív mérlege mennyire felemás, azt jól mutatja, hogy a tételek túlnyomó részét az irodalom adja, s így a „befogadók” jelentős százaléka is irodalmárokból, illetve az irodalom iránt érdeklődőkből kerül ki. Itt is nagyon viszonylagos ez az eredmény, a legjelentősebb szlovákiai magyar költő, Tőzsér Árpád legutolsó verseskötete például mindössze 300 példányban került át a kiadói csereegyezmény keretében Magyarországra.

A szélesebb közvélemény nézetei tehát ma is többségében hamis sztereotípiákat tartalmaznak, ami bőven ad alkalmat a félremagyarázásra. A „tabu” tilalma alól is alig került ki e kérdés, másrésztől viszont lábra kaptak romantikus nemzeti illúziók. Együttélésük persze törvényszerű, mondhatni, az egyik következik a másikból: az „elhallgatás” politikája szülte a két diametráisan különböző választ, azt – egyszerűsítve –, hogy a magyarság határai megegyeznek az országéval, illetve, hogy (majdnem így!) „az elszakított területek” többsége magyar lakosságú. Persze nem egyenlő súlyt képvisel a két válasz tábora. Az elhallgatás kényelme sokkal vonzóbb, mint a „beleszólás” felelőssége.

Nem csak a (részben) megváltozott szemlélet, a magyarországi kultúrpolitika új felfogása a kérdésbe – sürgeti az „alapok” fölülvizsgálatát. A hatvanas évek új nemzetiségi-etnikai mozgalmi, a harmadik világban lejátszódó nemzeti felszabadítási harcok is a probléma aktualitását, hogy úgy mondjam, világméretű jelenlétét mutatják. Ugyanakkor a kelet-európai társadalmak óriási méretű átrétegződési folyamata, a fölgyorsult urbanizálódás, a tudományos-technikai forradalom jelenségei új kereteket teremtettek a nemzetiségi-etnikumközi

kapcsolatok fejlődése számára. A hatvanas évek óta nézetem szerint minősé-
leg más folyamatok határozzák meg a nemzetiségek létét Kelet-Közép-Európá-
ban, mint korábban. Ezért elengedhetetlen fogalmaink fölülvizsgálata, elkép-
zeléseink korszerűsítése. A megváltozott valósághoz új szemléletre, a helyzet
föltárásához alkalmas új „technikákra” van szükség.

I. Idolumaink

Magna Hungaria

Sokak szemléletére jellemző a történelmi Magyarország idillire festett képe.
A történelmi tudat tragikus „kihagyásai” ellen gyakran használjuk „ördögűző-
nek” ezt a képet. Szinte a tudat alatt ideálisnak tartjuk ezt az egykori keretet
– nemzeti szempontból és reflexeinkben Hungaria Magyarország, azaz magya-
rok országa. A Magna Hungaria ködképe nem azzal az igénnyel lép föl, hogy
programpontként vetessék föl, hanem egyfajta „aranykor” vízióját nyújtja, ami-
hez mérten minden csak süllyedés. A reménytelenséget szuggerálja. Másik föl-
fogásban az ország = magyarság tévképzet, ellenkező előjellel. A bevezetőben
említett két hamis válasz komplementárisan funkcionál. Ha tehát két és fél
évtizeden keresztül elhallgattuk a nemzetiségi magyarság létét, ami a tények
durva semmibevevése, reakciónk egy másik illúzió, amelyik szintúgy kihagyja
a valóság figyelembevételét, létezik – legalábbis megvalósítandó eszményként –
egy virtuális magyar nemzet a Kárpát-medencében, amelyik csak pillanatnyi-
lag politikailag van szétdarabolva.

Illúziók helyett – illúziók

Erre a mechanizmusra utaltunk az előbb is, az illúziók sajátos „váltógazdasá-
gára”, ami talán a múlt század hatvanas évei óta jellemző a magyar társadalomra.
A szomszéd országokban élő magyarokhoz fűződő viszonyunkban olyan gond-
olkodásmódot jelent, amelyik tulajdonképpen csak két alternatívával számol:
teljes beolvadás, visszakerülés az „anyaországhoz”. Az ötvenes évek negativista
politikája – most tekintsünk el attól, milyen megfontolások, kényszerítő (vagy
annak vélt) mozzanatok szorították erre – hallgatólagosan a teljes beolvadáshoz
járult hozzá, más nézőpontból a szomszéd népek homogén nemzetállamra tö-
rekvő terveit segítette indirekt módon. Más kérdés, hogy szomszédaink ebben
az időszakban – ahogy később is rendkívül eltérő taktikát és stratégiát alkalmaz-
tak a nemzetiségi kérdésben, néha éppen nem az erőszakos asszimiláció
újtját járták. Miután a hatvanas évek közepétől-végétől ismét napirendre került
nálunk ez a kérdés, a negativista politikával szemben mintha újra – az ellenté-
tes illúzió – a homogén és egységes magyar nemzet ködképe ragyogna föl.

Persze nem irredenta formában, hanem az egységes magyar kultúra burkolt vagy kevésbé burkolt formában megfogalmazott követelményében, a nemzeti-ségi kultúrák önállóságának tagadásában. „Nemzeti sérelemként” könyveltetik el, ha egy nemzetiségi értelmiségi számára nem Budapest a legfőbb kultúrcentrum, ha „taktikusabb” az együtt élő többségi nép képviselőivel.

Mintha ma – közel fél évszázad múltával majdnem szó szerint érvényes volna Szekfű Gyula diagnózisa. A *Három nemzedék* kiegészítésében írt arról, hogy viszonyunkat az utódállamok magyarságához elsősorban érzelmi mozzanatok határozzák meg. Az optimista szemlélők az egészet átmenetinek gondolják (akkor pedig még gondolhatták is annak), a pesszimizták pedig úgy vélik, ha nem kerülnek rövid időn belül vissza a nemzettestbe, el fognak pusztulni. Mindkét szemlélet eredménye ugyanaz: nemzeti társadalmunk nem ismeri a nemzetiségi magyarság életét.

Sub pondere crescit palma

A nemzetiségi sors legszebb mítosza: a súly alatt növő pálma képe. Nem véletlen, hogy éppen Erdélyben – ahol a legtöbb ideologikus kísérlet történt a nemzetiségi létfilozófia megfogalmazására – még könyvcím is lett belőle (Ligeti Ernő választotta ezt visszaemlékezései címéül a két háború között). Másik megfogalmazásban: ez a szlovenszkói kisebbségi messianizmus. A kisebbségi sors tehát emberfölöttire képesít, a legnemesebb erkölcsökre. Így születnek a nemzetiségi irodalom – különösen Erdélyben – igazgyöngyei – véli a honi közönség. Pedig az ellenkezője is „igaz”: a nemzetiségi lét töredékes életformát jelent, kisemmizettséget, állandó „készenlétet”, neurózist. Valahogy ezt a kétféle reagálást „várjuk” a maradék hazában az anyanyelvünket beszélő nemzetiségiek-től. Mind a két út végzetes lenne nézetem szerint. Az egyik a passzív belső ellenállás életformája, a fában őrlő szúé (hogy Reményik Sándor képével éljünk), a másik – a nemzetiségi lét mint nem teljes emberi életforma – pedig Makkai Sándor „Nem lehet”-jét igazolja, azt hogy menekülni kell belőle, már akinek ez megadatik, igyekezzen nemzeti körülmények közé kerülni (asszimiláció vagy Magyarországra kerülés útján).

A szomszéd országokból származó magyar könyveket méltató kritika hemzseg olyan kitételektől, hogy – persze áttételes formában – nagyszerű ez a kitarítás, a peremvidék nemesebb erkölcse, a nemzetiségek a kötelező „híd-szerp” által az internacionalizmus letéteményesei. A harsonák üdvrivalgása közben mintha nem szívesen figyelnének a morbus minoritatis olyan jegyeire, amelyek nem föltétlenül a többség pressziója következtében alakultak ki, hanem belső bajok, a „magaskultúra” és a „tömegkultúra” végzetes elszakadása, a közép rétegek orientációvesztése, kiszolgáltatottsága avult eszményeknek, vagy éppen a magyarországi „kultúrhatás” belső értékteremtést nehezítő következménye.

Ha a nemzetiségi lét alapvető meghatározói között túlzott fontosságot tulajdonítunk az erkölcsi mozzanatnak (szerepét nem akarom kétségbe vonni, hiszen kétségtelenül a nemzetiségi hovatartozás sokkal inkább választás dolga, mint egy nemzet vállalása), elvesztjük szem elől az elsődleges társadalmi-politikai-gazdasági tényezőket. A „megoldás” is valamiféle lelki megjobbításban-jobbulásban látjuk.

Egységes nemzet

Nem kívánok belebonyolódni a nemzet, illetőleg nemzetiség meghatározásának sokfelé vezető, rendkívül bonyolult kérdésébe. Csupán arra szeretnék utalni, hogy nem föltétlenül szükséges olyan meghatározást keresni, amelyiknek keretébe belefoglalható az egész Kárpát-medencei magyarság. Illetve a tradíciók, a közös kultúra, anyanyelv, „lelki sajátosságok” által meghúzott kör (meglétét nem akarom tagadni) nem tekinthető homogénnek. Deme László (*Nemzeti és nemzetiségi kultúrák és nyelvek a szocialista társadalmakban*) a mikrokultúrák (értsd: nemzetiségi kultúrák) önálló fejlődésére helyezte a hangsúlyt. Ha szélsőséges következtetéseivel (ötven-száz év múlva külön magyar nemzetiségi nyelvekkel számolhatunk) elvetette is a sulykot, mindenképpen helytelennek tartom azt a fölfogást, amelyik a nemzetiségi kultúrákat Magyarország vagy éppen Budapest provinciájának tartja. A különbözőségeken nem hibrid jelleget értek (ahogy például Mócsi Ferenc a szlovákiai magyarok „bikulturáltságáról” beszél, ami szlovák és magyar tartalmak elegyítését jelenti), hanem külön minőséget, értékrendszert. Egységet a különbségben. Természetesen ezzel nem lesz nemzet a nemzetiségből, még csak légtüres térbe sem kerül a kisebbség. Helyzetét továbbra is meghatározza a magyarországi kultúrához való viszony, és a kisebbségi kérdés nem lesz belügy – mint ahogy nem is lehet –, de a róla „tárgyaló” államok nem egyezhetnek meg a feje fölött. A magyarországi kultúra, különösen a társadalomtudományok, az irodalom számára amúgyis számottevő előnyöket jelent – sokan írtak már erről – a policentrizmus.

A „be nem avatkozás”

A tabu, az elhallgatás szemléletének módosult, mondhatnánk, korhoz és körülményekhez idomult változata. A nemzetiségnek ártunk, ha írunk beszélünk helyzetéről, ha „beleavatkozunk”. Hogy a magyarországi utalások csak nehezítik a nemzetiség helyzetét. Ezt a meglehetősen kényelmes álláspontot sokan magukénak vallják. Igazát semmi nem bizonyítja, mégis rendkívül életképes illúzió. Továbbélését nagy mértékben elősegítik a romantikus illúziók, a türelmetlen indulatok, továbbá a kérdéskör megközelítésében tapasztalható „felemáság”, a tisztázatlan fogalmak, az analízis és a program hiánya.

Extra Hungarorum

A magyar nemzetiségek kérdését kizárólagosan „magyar ügynek” tekintjük. Nem az tulajdonképpen? – kérdezheti valaki. Több szempontból nem az. Nem csak azért, mert jelenleg a világpolitikai játéktéren minden kis figura mozgása számít ma már az egyensúly szempontjából. Azért is, mert az „anyanemzettel” bíró nemzetiségek helyzete, perspektívája mindig függvénye is a két nemzet egymáshoz való viszonyának. Nem hiszem, hogy ezt bárki késégbe vonhatná, de nem is olyan deklaratív kijelentésekről van szó, amelyek el akarnának vonatkoztatni e helyzet realitásától. Arról szeretnék beszélni, hogy a „szomszéd magyarsággal való foglalkozás” nagymértékben figyelmen kívül hagyja – vagy legalábbis nagyvonalúan el tekint tőle – az együttélő többségi nép körülményeit, törekvéseit. Nemcsak a nemzetiségekben kell tudatosítani, hogy egy másik „nemzeti” kulturális kör, vonatkozási rendszer tartozékai, hanem a „gazdanemzetükkel” is el kell fogadtatni e természetes adottság tudomásulvételét. Megfeledekünk arról, hogy a nemzetiségi magyar lakosság jelentős része vegyes nemzetiségű területen él, hogy a sajátos körülmények az együttélő többségi nép egy részét is „kisebbségivé” teszik. S ez a „kisebbség a kisebbségben” élvezi ugyan a többségi államtól, kultúrpolitikától jövő preferenciákat, mégis kénytelen bizonyos fokig alkalmazkodni, s ők igazán hajlamosak lehetnek minden „magyarországi hang” mögött irredenta célokat látni. Ugyanakkor közvetlen érintkezésük a nemzetiségi magyarsággal, egymásraultaltságuk „belátóbbá” is teheti őket, hiszen esetleg ismerik nyelvünket, bizonyos kulturális termékeink fogyasztói (pl. Dél-Szlovákiában a szlovákok körében is népszerűek a magyarországi televízió műsorai). Erre az adottságra gyakorlatilag nem figyelünk, pedig kulturális propagandánk élhetne a lehetőséggel, s finom distinkcióval kezelhetné például az erdélyi románok, a vajdasági szerbek stb. irodalmi-művészeti termékeit.

Nem magyar specifikum a nemzetiségi kérdés (mármint az ország határain kívül élő „nemzetrészek” helyzete) még Kelet-Közép-Európában sem. A Matica Slovenská külföldi szlovákokkal foglalkozó intézetének kiadványában olvashatjuk, hogy minden Szlovákián kívül élő szlovák a szlovák nemzet tagja, a Szlovén Köztársaság alkotmánya leszögezi, hogy Szlovénia alkotmányos kötelessége a külföldi szlovénekkal való törődés. E tények tudatosítása érdekében alig történt valami, közvéleményünk – és sajnos reflexeiben kultúrpolitikánk is – valami sajátos „magyar átoknak” tekinti azt, hogy a magyar anyanyelvűek közül minden harmadik nem Magyarországon él.

Szégyenlős nacionalizmus

Ebből fakad többek között az a reagálásmód, amelyet talán a legjobban szégyenlős nacionalizmusként aposztrofálhatunk. Tehát magunk között, vagyis Magyarországon, nem a nyilvánosság előtt, kemény kritikával illetjük a szom-

széd országok egyikének-másikának asszimilációs politikáját, az ötvenes évek beidegződései viszont visszafognak attól, hogy bilaterális vagy multilaterális (pl. KGST vagy ennek megfelelő kulturális szint) tárgyalásokon, konferenciákon érdemben fölvevünk – akárcsak az összekötő híd-szerepet hangsúlyozva – a magyar nemzetiségek kérdését. Szomszédainknak kész formuláik vannak, nekünk viszont legfeljebb az irredenta szelídített formájának némiképp a korhoz idomított változatai. Ez a magatartásmód jellemző elsősorban a negyvenes-ötvenes éveit taposó generációra. Sajátos szimbiózisban él tovább a két háború közötti nacionalista szólamvilág a dogmatizmus negativista álláspontjával.

II. Az idolumok okairól

Ismeretes előttünk a történelmi tudat „megzavarodási folyamata”, a magyarországi társadalom nemzeti tudatának kóros állapota, a realizmus színében tetszelgő deheroizálás (antimítoszok) és az erre válaszoló (részben újjáéledő) romantikus szemlélet (fölmelegített mítoszok) „párviadala”. Nincs szükség itt e folyamat összetevőit és a jelenlegi állapot okait föltárnunk. A nemzetiségi magyarsághoz fűződő viszonyunk hátterének megrajzolásakor azonban nem tekinthetünk el e szempontok figyelembevételétől. Röviden: a nemzetiségi magyarsággal való „törődés” tehát nemcsak az objektív, elkendőzhetetlen valóság kihívására adott válasz, hanem „belső” magyarországi problémák, konfliktusok sajátos megválaszolási módja is egyben. Éppen ezért rendkívül megtévesztő, ha a nemzetiségi magyarsághoz fűződő viszony körülhatárolásakor nem tudunk szabadulni bizonyos vélt vagy valós antinómiáktól, ha két pólus köré rendezzük el a hazai vélekedéseket, és föltétlenül pozitívnak tekintjük minden esetben az olyan megnyilvánulásokat, amelyek „kiállnak az ügy mellett”, és elvetjük – vitára sem érdemesnek tartva őket – a „tagadó” álláspontot, amelyik esetleg kevés fontosságot tulajdonít az egész kérdésnek.

Említettük már az „egységes nemzeteszmény” zavaró illúzióját, ezzel kapcsolatban kell arról szólnunk, hogy a nemzetiségek önállóságának figyelmen kívül hagyása rendkívül megnehezítheti „ideológiai berendezkedésüket”, a helyzetükre adott belső válasz megszületését. E mögött részünkről nemcsak egy gondolati séma könnyebb alkalmazásának igénye rejlik, az ugyanis, hogy egyszerűbb a szomszédos magyarságot „idegen főnnhatóság alatti” nemzet-résznek tekinteni, hanem a homogén állam=nemzetkép meggyökerezettsége is gondolkodásunkban. Ha valamiképpen a nemzethez képest „kevesebbnek” tartjuk a nemzetiséget, a priori megfosztjuk a nemzetiségi lét ideológiája megfogalmazásának a lehetőségétől. Nem az „alávetett” helyzet igazolására vagy messianisztikus nemzetiségi létfilozófiára gondolok, hanem egy önálló norma-és értékrendszer kikovácsolására. Hogy a nemzetiségi lét szükségszerű életforma Kelet-Közép-Európában, ha nem is mai formájában. Ebben látom a két háború közötti transzszilvanizmus pozitív magját is.

Idolumaink legalapvetőbb forrása olyan sémák, megoldási minták továbbélése, amelyek a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban más történelmi viszonyok között alakultak ki. A nemzetiségi kérdés megoldására receptjeink nemegyszer pl. a kulturális autonómia különféle változatai, tehát „követeléseink” bizonyos számú nemzetiségi művelődési intézményéét, fórumokért, iskolákért szállnak síkra. Arról azonban nem készítettünk mérleget, hogy a jelenlegi társadalmi-gazdasági-politikai viszonyok között milyen tényezők garantálhatják a nemzetiségi közösség továbbélését. Nincs például arra válaszunk, hogy a kelet-európai szocialista társadalmak „felülről” államilag erősen meghatározott kultúrpolitikájában hogyan „védekezzék” a kisebbség. Hogy milyen következményekkel járt a társadalmi átrétegződés (pl. a parasztság, a mezőgazdasági dolgozók arányának rohamos csökkenése), az urbanizáció. Hogy milyen lehetőségek adódnak az erősen centralizált államban, milyenek ott, ahol a helyi autonómia kiterjedt. Jobban differenciálni kellene abból a szempontból is, hogy milyenek a többségi és kisebbségi erőviszonyok. A hol jobb és hol rosszabb természetlen vitáiban gyakran megfélemlítjük arról, hogy ebben nemcsak az adott nemzetiség nagysága, „ereje” számít önmagában, hanem az is, hogy ez milyen „erejű” többségi közeggel áll szemben.

Mindenekelőtt elvi-fogalmi tisztázásra volna szükség. A nemzet- és nemzetiséggel kapcsolatos legújabb tudományos kutatások ismeretére. És ebben nézetem szerint igen nagy a kérdéskörrel foglalkozó magyarországi értelmiségiek lemaradása. Leginkább általános a történelmi megközelítés, minimális a társadalompszichológiai, szociológiai, nyelvrostichológiai vizsgálatok száma. Majdnem teljességgel hiányzik a jogi és a közgazdasági megközelítés. Egyszóval: amatőrök vagyunk. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában – épp az etnikai mozgalmak kihívására – jelentős eredményeket ért el az etnocentrikus előítéletek vizsgálatából kinövő nemzetiségi szociálpszichológiai kutatás (lásd pl. Gáll Ernő hivatkozásai *Tegnapi és mai önismeret* című könyvének több tanulmányában-esszéjében). Ezeket az eredményeket igen kevésbé ismerjük, illetve kísérlet sem történt „applikálásukra” a Kárpát-medencei magyar nemzetiségekre.

Nincs elképzelésünk a nemzetiségek perspektíváiról, nem merünk a jelenlegi helyzetből „futurologiai” következtetéseket levonni. A szomszéd országok burkolt vagy kevésbé burkolt asszimilációs politikája persze ugyanígy régen „bevált” módszerek alkalmazását jelenti. De ma jóval hatékonyabb eszközök állnak rendelkezésre az asszimiláció gyorsítására: a gazdasági-társadalmi folyamatok tervszerű irányítása, az államosított kultúra stb. Úgy tűnik föl, a végső cél a „nemzeti állam” a szó polgári értelmében (legalábbis Romániában, Szlovákiában markánsan mutatkoznak ilyen törekvések). Mi viszont a fő szembenállás – kisebbség-többség – jellemzői mellett megfélemlítjük további differenciáló tényezőkről. Hogy például – ahogy tréfásan Rákos Péter mondta nekem egy alkalommal – Szlovákiában a szlovákokon és a magyarokon kívül „inkább szlovákok” és „inkább magyarok” tíz- vagy százazrei is élnek. Magát az asszimiláció folyamatát, arányait, következményeit sem tudjuk pontosan.

Végül is nem érdektelen számba venni, nemzedékünkben kik és miért foglalkoznak a nemzetiségi magyarság kérdéseivel. Föltűnő, hogy viszonylag milyen kevés az „onnan származó” a közvetítők között. Az irodalmárok közül nem kevesen olyan területet látnak/láttak a nemzetiségi magyar irodalmakban, amely „fölfedezésével” nevet szerezhetnek maguknak. Tehát egy föllendülő konjunktúra igényeire válaszoltak. Kétségtelen, hogy a mi nemzedékünk számára minőségileg más formában jelentkeznek a személyi kapcsolatok. Talán a mi nemzedékünk az első az újabb történelem során, amelyiket már közös generációs élmények (átélt történelmi események, szellemi tájékozódás, iskola által közvetített minták) nem fűznek egybe szomszéd országbeli magyar nemzetiségi kortársainkkal. Viszont meglazult kapcsolatok után tulajdonképpen ebben a nemzedékben fogalmazódott meg a kapcsolatfölvétel igénye, és lépéseket is tett e kapcsolatok kiépítésére. Talán a legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban: milyen belső motivációk (nem családi, iskolai stb. indíttatásra gondolok) tették számunkra e problémakört fontossá. Nyilvánvaló – utaltam erre már a föntiekben is – nemcsak a dolgok állása irányította erre figyelmünket, hanem közösségről, nemzetről vallott – Magyarországon megfogalmazott – nézeteink, céljaink is.

A vitában elsősorban a nemzetiségekhez fűződő kapcsolataink perspektíváiról lenne véleményem szerint fontos szólnunk. Hogyan látjuk a várható kelet-közép-európai fejlődés, a szocialista országok versenye és egyenlőtlen fejlődésének távlataiban a magyar nemzetiségek helyzetét. Milyen célrendszert lehetne önmagunk számára megfogalmazni.

Mindehhez elsősorban mítoszaink, előítéleteink és tévképzeteink fölülvizsgálata, a korszerű tudomány eredményeinek alkalmazására van szükség.

Budapesten, 1976. február 13-án